

ZİYA GÖKALP'İN BİLİM ANLAYIŞI

ZIYA GOKALP'S UNDERSTANDING OF SCIENCE

Vural BAŞARAN

Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi,
Felsefe Bölümü, Bilim Tarihi Ana Bilim Dalı,
vbasaran@ankara.edu.tr

Remzi DEMİR

Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Felsefe Bölümü, Bilim Tarihi Ana Bilim Dalı,
rdemir@ankara.edu.tr

Makale Bilgisi

Türü: Araştırma makalesi
Gönderildiği tarih: 1 Eylül 2021
Kabul edildiği tarih: 1 Ekim 2021
Yayınlanma tarihi: 28 Aralık 2021

Article Info

Type: Research article
Date submitted: 1 September 2021
Date accepted: 1 October 2021
Date published: 28 December 2021

Anahtar Sözcükler

Ziya Gökalp; Plüralizm; Monizm;
Pozitivizm; Materyalizm

Keywords

Ziya Gokalp; Pluralism; Monism;
Positivism; Materialism

DOI

10.33171/dtcjournal.2021.61.2.1

Öz

Doğanın yapısını araştırma ve bilgi edinmenin yolları bilim felsefesinin önemli problemleridir. Bu problemlerin bir kısmını ontolojik, epistemolojik ve metodolojik monizm ve plüralizm konuları oluşturur. Monistler varlık ve bilgi alanlarını teke indirme amacı güderken plüralistler bunun tam tersi olarak çokcu bir varlık ve buna mukabil epistemik alan ortaya koymaya çabalarlar. Biz de çalışmamızda öncelikle monist ve plüralist bilim anlayışlarının genel özelliklerini kısaca ortaya koymaya çalıştık. Bunun için evvela XX. yüzyılda tartışmanın seyrini belirleyen filozofların görüşlerini ve bu görüşlerin birbirleri ile olan irtibatı ele aldık. Problemin tarihsel boyutlarını ele aldıktan sonra güncel durumu özetledik. Daha sonra Türk düşünce hayatının önemli isimlerinden birisi olan Ziya Gökalp'in bilim anlayışını 1918 yılında Yeni Mecmua adlı dergide yayınladığı "Muhtelif İlim Telakkileri" adındaki makalesini göz önünde bulundurarak inceledik. Ziya Gökalp altı sayfalık bu kısa metninde plüralist bilim anlayışını savunmaktadır. Burada hem metodolojik hem de ontolojik olarak plüralist bir yaklaşımı kabul ettiği görülmektedir. Sosyoloji metodunu Émile Durkheim'dan ödünç alan Ziya Gökalp, genel bilim algısı bakımından hem pozitivizmden hem de monist materyalizmden hayli uzaklaşan bir felsefe ortaya koymaktadır. Bu bilimsel kavrayışın oluşmasında Fransız filozofu Émile Boutroux'nun çalışmalarının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmamızdaki bu bulgu neticesinde Türk düşüncesini biçimlendiren felsefe öğretisinin tek başına pozitivizm olduğu yönündeki sava ihtiyatla yaklaşılması gerektiği açığa çıkmıştır.

Abstract

The study of the structure of nature and the ways of acquiring knowledge are important problems of the philosophy of science. Some of these problems are ontological, epistemological and methodological questions of monism and pluralism. While monists aim to unify the fields of existence and knowledge, pluralists, on the contrary, represent a pluralistic existence and corresponding epistemological field. We discussed the views of the philosophers who determined the course of the debate in the nineteenth century, and the connection between these views. After looking at the historical dimensions of the problem, we summarized the current situation. We then examined Ziya Gokalp's understanding of science, one of the most important names in Turkish intellectual life, by looking at his article entitled "Various Concepts of Science," published in the journal Yeni Mecmua in 1918. Ziya Gokalp defends the pluralistic understanding of science in his short text of six pages. Here, it becomes apparent that he accepts a pluralistic approach both methodologically and ontologically. Following Emile Durkheim's sociological method, Ziya Gokalp presents a philosophy that deviates from both positivism and monistic materialism with regard to general scientific perception. It is understood that the work of the French philosopher Émile Boutroux had an influence on the development of this scientific understanding. As a result of this finding in our study, it has become clear that the argument that the philosophy that shapes Turkish thinking is exclusively positivism should be treated with caution.

Giriş

Bilimin ve bilimsel etkinliğin ne olduğu tartışması Antik Yunan Dönemi'nde yürütülen felsefi soruşturma ile başlamıştır. Bu dönemde bazı temel sorunlar ortaya konmuş ve bunlara cevaplar aranmıştır. Mesela, Sokrates öncesi İyonya Dönemi filozofları maddi varlıklara temel bir öz bulmaya çabalamışlardır. Yazımızın esasını oluşturan plüralizm-monizm tartışmasının tohumları da bu dönemde atılmıştır. Maddi varlıklara tek bir öz bulma çabasını tanımlayan özcü ya da metafizik monizm Thales (y. 624–620 MÖ—y. 548–545 MÖ) ile birlikte ortaya çıkmıştır. Thales'in her şeyin ondan türediği ilk arkhe olarak “su”yu önermesi özcü monizmin Yunan felsefesindeki başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Daha sonra öğrencisi Anaksimandros (MÖ 6. yy) arkhe olarak somut bir ilke olan su yerine soyut ve sonsuz anlamına gelen apeiron fikrini öne sürmüştü¹ ve böylece “özcü plüralist” yolun taşlarını da döşemeye başlamıştır.

Plüralizm-monizm tartışması Sokrates'ten sonra gelen filozoflarla beraber sadece ontolojik sahada kalmamış epistemolojik meselelere de sirayet etmiştir. Yunanların büyük filozofu Platon bilimin idealindeki düsturun çokluğu teklife indirgemek (Bertrand, 2020, s. 271) olduğunu söyleyerek epistemolojik olarak monist bir yaklaşım ortaya koyar. Buna karşın formların çokluğu bakımından kendisi bir plüralist addedilebilir ve yine temel form öğretisi ile metafizik monistler içine alınabilir (Schaffer, 2018). Onun öğrencisi Aristoteles ise hem dört unsur teorisi ile hem de tündengelim-tümevarım yöntemiyle (Losee, 2001, s. 14) metodolojik plüralist bir yaklaşım sergiler. Antik Yunan Dönemi ile başladığımız bu girişin sebebi monizm-plüralizm tartışmasının köklerinin Antik dönemlere kadar gittiğini göstermek ve her iki yaklaşımın da ontolojik ve epistemolojik unsurları olduğunu ifade etmektir. XX. yüzyıl tartışmaları ise daha çok Auguste Comte'un kurduğu pozitivist felsefe temelinde şekillenir.

Monizm ve Plüralizm

XX. yüzyılın ilk yarısında hâkim bilimsel yaklaşım olan monizme bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren epistemolojik ve metodolojik açılardan gelen eleştiriler kuvvetlenmeye başlamış ve plüralist bilim anlayışına olan ilgi artmıştır. Antropoloji ve sosyolojide ortaya çıkan bu akım daha sonra felsefenin ontoloji ve epistemoloji

¹ Thales ve Anaksimandros'un André Laks ve Glenn W. Most'un edisyonuna dayalı *Fragmanlar*'ı için bkz: (Laks ve Most, 2019).

alanlarında da kendini göstermiştir. Bilim felsefesinde gerçekleşen bu dönüşüm post-
pozitivist bilim anlayışı ile karakterize edilmiştir (Vagelli, Loison, ve Moya-Diez, 2021).

Bu sürecin temelinde Auguste Comte (1798-1857) tarafından pozitif felsefenin
ortaya konulması yatar. Comte'un bilimleri sınıflandırma biçiminden yola çıkarak
onun bilim anlayışının hem plüralist hem de monist bir bilim anlayışa sahip olduğu
yorumları getirilebilir. Evvela bilimlere ayrı birer gerçeklik alanı sunduğu görüşü
onun plüralist bir yorumunu sunmaya olanak tanır (Vagelli vd. 2021). Bununla
beraber Comte'un bilimler hiyerarşisinde bir tabilik ilişkisinin olması ve bunun
bunun dayandığı temel bilim matematik olması monizme de kapı aralamaktadır. Bu
yüzden Comtçu bilim anlayışının monist ve plüralist yorumları mümkün hale gelir.

Comte, altı temel bilim tanımlar. Söz konusu bilimler yalnızca karmaşığa doğru
olmak üzere şunlardır: 1- Matematik, 2- Astronomi, 3- Fizik, 4- Kimya, 5- Biyoloji ve
6- Sosyoloji (Bertrand, 2020, s. 301). Temel tartışmamız Comte'un epistemolojik
olarak monist mi ya da plüralist mi olduğu konusunda bir hüküm vermek
olmadığından bunu başka çalışmalara bırakıyoruz. Ancak pozitivist felsefenin her iki
yoruma da olanak sunacağını düşünüyoruz.

XIX. yüzyılda gelişen pozitivist yaklaşımları ikiye ayırmak mümkündür.
Birincisi yukarıda adını zikrettiğimiz Comte ve onun hocası Saint Simon (1760-1825)
tarafından nihai nokta olarak sosyolojiyi gören sosyal pozitivist yaklaşım ve diğeri de
daha çok doğa bilimcilerinin çalışmaları sonucunda ortaya çıkan evrimci pozitivist
yaklaşımıdır. Bu ikincisi doğa bilimlerinin gelişimine paralel olarak XIX. yüzyılın
ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. İlk büyük temsilcisi Herbert Spencer'dir (1820-
1903). Evrimci pozitivist kanadın diğer bir önemli temsilcisi Ernst Haeckel (1834-
1919), Almanya'da monist hareketin kurucularındandır. Haeckel, madde ve enerjiyi
temel varlığın iki özelliği olarak görür. Yani temel madde bu ikisinin birleşiminden
oluşur (Ural 2012, s. 61). Dinî ya da felsefi karakterde olup olmamasına bakmaksızın
her türlü plüralist ve düalist varlık anlayışına karşı çıkan Haeckel, bütün varlıkların
maddi bir öz olan esirden türediğini söyler. Bu türeyişi açıklamak için Kant-Laplace
teorisi, atom teorisi ve maddenin korunum ilkesi gibi doğa bilimlerinin teori ve
ilkelerinden faydalanır (Demir ve Yurtoğlu 2014, s. 12). Aşağıda göreceğimiz üzere
XIX. yüzyıl plüralizminin en önemli temsilcilerinden ve Ziya Gökalp'in bilim
anlayışında önemli bir etkisi olan Boutroux, Haeckel'in evrimci monizm fikrini
şiddetle eleştirir.

Erken dönem pozitivizmde görülmeye başlanan bilimsel monist yaklaşım XX. yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkan Viyana Çevresi'nin felsefi yaklaşımında iyice belirgin bir hale gelmiştir. Çevre üyeleri arasında birtakım görüş ayrılıkları olsa da Viyana Çevresi'nin temel amacı bilimi “tek”leştirmeyi başarmaktı. En nihai hedefleri tüm bilimleri birleştirmek ve bunu da “fizikalist” bir biçimde yapmaktı. Rudolf Carnap'ın (1891-1970) tümevarımcı mantığı, Carl Gustav Hempel'in (1905-1997) hipotetik tümdengelimciliği ve Karl Popper'ın (1902-1994) tümdengelimci yanlışlamacılığının hepsi bu iddia üzerine temellenmiştir. Hempel, özellikle doğal ve “mental”, kültürel ya da sosyal alanlarda gerçek bir farklılık olmadığını savunmuştur (Vagelli vd., 2021). Özellikle Carnap ve Otto Neurath (1882-1945) felsefeyi bilimsel dünya anlayışıyla ya da bilimlerin ansiklopedik bir biçimde birleşmesiyle eksiksiz olarak bütünleştirmeyi amaçlamıştır. Çevre'nin kurucularından Moritz Schlick (1882-1936), deneycilik ve rasyonalizm gibi klasik felsefi düşünce sistemlerinin mantık ve matematikle birleştirilebileceğini ancak felsefe ve bilimin ayrı birer alan olduğunu savunmuştur. Buna karşın, Çevre'nin üyelerinde Neurath radikal bir fizikalist bakış açısıyla *Uluslararası Bilimler Birliği Ansiklopedisi* adındaki kolektif projeyi gerçekleştirerek felsefe alanını aşmayı hedeflemiştir (Stadler 2020, s. 86). Carnap, bütün deneysel süreçlerin tek bir dille ortak bir metotla açıklanabileceğini düşünmüştür. Ona göre netice itibariyle bilimsel bir sorunun yalnızca bir cevabı olduğundan bilim bu soruya cevap verdiğinde bu nihai cevap olmalıydı (Vagelli vd., 2021).

Viyana Çevresi'nin mantıkçı-pozitivist felsefesi ve bu yaklaşımın kabul ettiği bilimsel monizm ve bilim algısı XX. yüzyılın ortalarından itibaren eleştiriye uğramaya başlamıştır. Mantıksal-pozitivist bilim anlayışı bilimin gerçekte ne olduğundan ziyade, bilimin nasıl çalışması gerektiğini tespit etmeye dair bir fikir üzerine inşa edilmiştir. Mantıksal deneyciler bilimsel faaliyetin işleyişine ve tarihine çok az dikkat etmişlerdir. 1970'lerde metodolojik ve epistemolojik monizme karşı eleştiriler gelmeye başlamıştır. Bu eleştirilerde bilimin kültürel ve tarihi yönüne daha çok vurgu yapılmıştır (Vagelli vd., 2021). 1975 yılında kaleme aldığı *Yönteme Karşı* adlı kitapla anarşist bir epistemoloji kurduğunu ifade eden Paul Feyerabend (1924-1994) monist bilim anlayışına en radikal eleştirilerden birisini yapmıştır. Onun ortaya koyduğu radikal metodolojik² ve epistemolojik plüralizm (Saygılı, 2011) XX. yüzyılın ikinci yarısında bilim felsefesini etkilemiştir.

² Feyerabend'in metodolojik göreciliği o kadar radikaldir ki Alan Sokal'a göre bir noktadan sonra kendi kendini çürütmeye başlamıştır (Sokal ve Brickmont, 2013, s. 107).

XX. yüzyılın belirgin tartışmalarından birisi olduğu anlaşılan monizm-plüralizm sorununu tanımlayabilmek için iki görüşün iddialarına bakmak gerekir. “Bilimsel tarzlar” kavramı ile birlikte plüralist bir yaklaşım sergileyen çağdaş filozoflardan Ian Hacking bilimsel monizmi üçe ayırır:

1- Tek bir gerçeğin, tek bir doğrunun ve tek bir bilimsel dünyanın olduğu inancına dayalı metafizik monizm;

2- Farklı türden kuvvetler arasındaki bağlantı sayesinde fenomenler arasında bir bağ kurmanın mümkün olduğunu savunan pratik monizm;

3- Bütün zamanlarda ve disiplinler arasında uygulanması gerekli olan tek bir rasyonel standardın varlığına olan inançla hareket eden metodolojik monizm (Vagelli vd., 2021).

Hacking’in yukarıda verdiğimiz önerileriyle kısmen örtüşen bir şekilde Stephanie Ruphy üç tarz plüralizm belirlemiştir. Bunlar:

1- Gerçekliği sorgulamak için birden fazla metodun kullanılabilmesi ve birçok durumda kullanılmasının bir gereklilik olduğunu ifade eden dil, nesne ve metod düzeyindeki plüralizm. Bu tarzdan bir plüralist, bilginin farklı “tarz” ya da “bölgeler”den geldiğini ve böylece her birinin kendine özgü rasyonalite standartlarının olduğunu iddia eder.

2- Birden fazla teorinin aynı gerçeklik bölgesinin bazı yönlerini yakalayabileceğini düşünen teorik plüralizm. Bunlar da bu teorilerin bir diğerine indirgenemeyeceğini ve her birinin aynı gerçeklik alanının farklı bölgelerini yakalayabileceğini öne sürer.

3- Taksonomi tabloları ya da bilgisayar simülasyonları gibi aynı fenomenlerin temsil edilebileceği teknik araç ve cihazların çeşitliliğini kabul eden temsil düzeyinde plüralizm (Vagelli vd. 2021).

Bu tarz monistik ve plüralistik görüşlerin kendilerine has doktrinleri vardır. Stephen H. Kellert, Helen E. Longino, C. Kenneth Waters, editörlüğünü üstlendikleri *Scientific Pluralism* adlı eserde monistlerin beş temel doktrinini ve plüralistlerin bunlara cevaplarını şu şekilde vermişlerdir (2006, s. x-xi):

1- Bilimin en temel amacı, doğal dünyanın (ya da dünyanın bilim tarafından araştırılan bir parçasının) tek bir temel ilke dizgesine dayalı olarak tek, eksiksiz ve kapsamlı bir betimlemesini oluşturmaktır;

- 2- Dünyanın doğası, en azından ilkesel olarak, böylesi bir betimlemeyle tanımlanabilir;
- 3- Yine en azından ilkece eğer doğru bir şekilde takip edilebilirse böyle bir betimleme getirilebilecek araştırma yöntemleri mevcuttur;
- 4- Araştırma yöntemleri böyle bir betimlemeyi yapıp yapamayacağına bağlı olarak kabul edilir;
- 5- Bilimdeki tikel teoriler ve modeller temel ilkelere dayanan kapsamlı ve eksiksiz bir betimleme sunup sunamadıklarına göre değerlendirilir.

Plüralistler, monistlerin bu iddialarını şöyle eleştirmişlerdir:

Bilimsel plüralistler, monistlerin aksine monizm için tanımlayıcı bir argüman olmadığını ve şu anda birçok bilimsel araştırma alanını karakterize eden yaklaşımların çokluğunun bir eksiklik teşkil etmediğini savunur. Bir plüralist olarak dünyanın, ilkece, tamamen tek bir düzenli betimlemeyle tanımlanamayacağını varsaymıyoruz, bundan daha ziyade, bu şekilde açıklanıp açıklanamayacağını ampirik bir sorun olduğuna inanıyoruz. Sıklıkla “dünya” yazıyor olmamıza rağmen aynı zamanda farklı bilimler tarafından araştırılan dünya parçalarının (örneğin dünya ekonomisi ya da organizma içindeki bir sistem) tamamen tek ve kapsamlı bir teori ile betimlenip betimlenemeyeceğini de sorguluyoruz. Monizmin bu doktrinini (yukarıda 2. Madde) metafiziksel bir doğru olmaktan ziyade tartışmaya açmak monizmin diğer doktrinlerinin de altını oyuyor. Bu dünyanın tek ve kapsamlı bir betimlemeyle tasvir edilip edilemeyeceğini bilmediğimizi söylediğimizden 1. maddenin de altını oyuyoruz. Bundan dolayı bilimin nihai amacının böyle bir betimlemeye uymak olduğunu savlamak da mantıksız görünüyor. Eğer dünya tek ve kapsamlı bir betimleme ile açıklanamıyorsa o zaman böylesi bir betimlemeyi ortaya çıkaracak araştırma yöntemleri de olmaz. Bundan ötürü 3. maddenin de doğru olduğunu savlayamayız. Ve eğer biz dünyanın tek ve kapsamlı bir betimleme ile açıklanıp açıklanamayacağını bilemiyorsak öyleyse böyle bir betimleme (4. Madde) üretip üretmeyeceğine göre bilimsel yöntemleri kabul veya reddetmek ya da bilimsel teorilerin tam ve kapsamlı bir betimlemeyi sağlamaya ne kadar yaklaştıkları açısından (5. Madde) değerlendirmek de mantıksız görünüyor (Kellert vd., 200, s. x-xi).

En genel hatları ile bilimsel monizm ve plüralizmin iddialarını ifade etmeye çalıştık. Ziya Gökalp, kısaca serimlediğimiz bu güncel tartışmalardan bir asır önce meseleye dair görüşlerini beyan etmiştir. Şimdi biz bilim felsefesinin bu problemine dair tartışmalarda Ziya Gökalp'in kimden etkilendiğini ve görüşlerini ele alalım.

Émile Boutroux ve Plüralizm

Ziya Gökalp'in bilimsel plüralizm fikrine geçmeden önce yüksek olasılıkla plüralizm fikrini ödünç aldığı Fransız filozof Émile Boutroux'dan (1845-1921) ve felsefesinden kısaca bahsetmemiz gerekmektedir. XIX. yüzyılda bilimcilik hâkim bir düşünsel doktrin halini almıştı. Herbert Spencer ve Ludwig Büchner (1824-1899) gibi birtakım düşünür ve bilim insanları evrendeki olayların kesin kanunlarla birbirlerine sıkıca bağlı olduğu konusunda hemfikirlerdi. Bu da evrende zorunluluk olduğu fikrinin sahiplenilmesine neden olmuştur. Buna karşın, âlemde zorunsuzluğun olduğunu savunarak kendi bilim ve din felsefesini inşa eden Boutroux (Katipoğlu, 1997, s. XIII), kapsamlı öğretisiyle takipçilerinden oluşan bir çevre kurmuş ve dünyadaki felsefi gelişmelere tesir etmiştir. Buradaki amacımız onun plüralistik bilim anlayışını ortaya koymak olduğu için zorunsuzluk ve din felsefesi konularına ihtiyaç duymadıkça müracaat etmeyeceğiz.

Boutroux, plüralist bilim yaklaşımını hemen bütün çalışmalarında ortaya koymuştur. 1895 yılında kaleme aldığı *Çağdaş Bilim ve Felsefede Doğa Yasası Fikri Hakkında* adlı kitapta bilimsel yasaları mantıksal yasalardan³ başlayarak sırasıyla, matematik yasalar, mekanik yasalar, fiziksel yasalar, kimyasal yasalar, biyolojik yasalar, psikolojik yasalar ve sosyolojik yasalar olmak üzere birbirinden farklı alanlara ayırmıştır (Boutroux, 1914).

Boutroux, varlık tabakalarını yani gerçeklik sahalalarını ve bu sahalara koşut bir biçimde kanun çeşitlerini birbirinden ayırır. Yukarıda verdiğimiz tabakalarda mantık sahasından sosyoloji sahasına giderken zorunsuzluk giderek artar. Böylece zorunsuzluk fikrinden plüralist bir tabiat ve kanun anlayışına ilerler. Sonuçta monist bilim anlayışını eleştirerek plüralist bilim anlayışını savunur (Bolay, 1982, s. 168).

Boutroux, 1908'de yayınlanan *Çağdaş Felsefede İlim ve Din* adlı kitabında din felsefesini de plüralist bilim anlayışı açısından yorumlamıştır. Bu kitap iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda tabiatçılık eğiliminde olan felsefeler ele alınır. Bunlar da "Auguste Comte ve İnsanlık Dini", "Herbert Spencer ve Bilinemezlik" ve "Haeckel ve Monizm" alt başlıklarına ayrılır. Eserin ikinci kısmında ise spiritualist eğilimler incelenmektedir. Burada da "Ritschl ve Radikal Dualizm", "İlmin Sınırları ve Din", aksiyon felsefesi başlığı altında "Pragmatizm" ve "William James ve Dini Tecrübe" gibi alt konulara yer verilmektedir (Boutroux, 1997).

³ Burada hemen dikkati çeken nokta en temel ve kesinliği en yüksek bilim olarak mantıksal yasaları ortaya koymasındır. Zira Auguste Comte için en temel ve kesin yasalar matematiksel yasalardır.

Boutroux, pozitivistimin hem doğa bilimlerine hem de sosyal bilimlere dayanan iki hattını da tabiatçılık başlığı altında ele alır ve ikisini de bazı bakımlardan tenkit eder. Ancak bilim anlayışı bakımından Comte ile çok problem yaşamaz. Aşağıda göreceğimiz gibi Ziya Gökalp'in de ifade ettiği üzere Comte'un bilimler sınıflamasında plüralizme yakın olan noktalar mevcuttur. Her iki yaklaşımda da bilimler kategorik olarak yöntem ve usuller bakımından bir diğerinden ayrılır. Ancak Boutroux, Haeckelci monizmi detaylıca incelediği *Çağdaş Felsefede İlim ve Din*'de onun monist yaklaşımını tamamıyla eleştirir. Boutroux, Haeckel'in bu felsefesini evrimci monist felsefe olarak adlandırır. Bunun diğer bir adını da bilimsel felsefe olarak verir (Boutroux, 1997, s. 148).

Haeckel, XIX. yüzyılın bilimsel başarılarından etkilenerek gerçeğe ulaşmada kullanılacak tek yolun bilim olduğunu düşünmüştür. Boutroux, Haeckel'in bu yaklaşımının ortaya çıkardığı bilimsel felsefenin iki kelimedede özetlenebileceğini söylemiştir. Bunlar 1) Monizm ve 2) Evrimciliktir (Boutroux, 1997, s. 146). Birinci madde yani monizm bütün varlıkların tek bir tabiatından olduklarını söylerken ikincisi varlığın değişmez değil aksine bir değişme ilkesine sahip olduğunu ifade etmektedir (Boutroux, 1997, s. 146). Varlıklar bütünüyle tabii bir yaratılışın ürünüdür. Bu da dinin meşgul olduğu meseleleri bilimin bu felsefe ışığı altında incelemesi gerekliliğini ortaya koyar (Boutroux, 1997, s. 146).

Boutroux, evrimci monist felsefenin geldiği son noktayı ise şu şekilde ifade eder:

İnsan zihninin kendisinden vazgeçilmesi imkânsız olan ihtiyaçlarından biri, varlıkların tabiatını ve menşeyini açıklamayı hedef edinmiş olmasıdır. Şüphesiz ki ilim, yalnız olayları kaydetmek ve ayrıntılarla ilgili kanunları incelemekle uğraştığı zaman, bu soruya cevap vermeyi ihmal ediyordu. Fakat bundan böyle ilmi felsefe, ilme bütün genişlik ve şümülünü veriyor; onun deneye dayalı keşifleriyle, kâinatın büyük muammalarının çözülebileceği sonucunu çıkarıyor. Teorik açıdan dinin bertaraf edilmesi konusu, artık bir emrivaki durumundadır (Boutroux, 1997, s. 157).

Boutroux çok dindar bir adamdı ve felsefesi onun Hıristiyanlığı ile de yakından irtibatlıydı (Nye, 1979, s. 116). Bundan dolayı yukarıda belirtilen evrimci monist felsefeyi ve onun bilim algısını kabul edemezdi. Bunun karşısına plüralist bir yaklaşım koydu:

“Bu nedenle, çeşitli bilimlerin nesnelere matematik tarafından tamamen nüfuz edilmez ve her bilimin temel yasalarına, zihnin matematiği ve deneyimi bir araya getirmek için bulmayı başardığı en az hatalı uzlaşmalar olarak bakarız. Dahası, matematikle kolayca birleşen fizik bilimleri ile bu birliğin çok daha yapay olduğu biyolojik bilimler arasında ayırım yapmalıyız. İlkinde, insanın kendisi araştırma alanını sınırlar; doğanın yalnızca ölçmeye ve numaralandırmaya ve geri kalanını ihmal etmeye yatkın olan belirli bir dışavurum sırasını dikkate almayı amaçlar. Bu kısmen keyfi sınırlandırmadan dolayı, matematiksel belirlemeyi mantıklı bir şekilde kabul eden bir şeyle uğraşmak zorundayız. Biyolojik bilimlerde bu yöntem hala kullanılabilir; ama burada, açık bir şekilde, olgunun en iyi ve en karakteristik kısmını araştırmamızın dışında bırakıyoruz. Varlığı somut gerçekliğinde kavramaya veya anlamaya ne kadar çok karar verirsek, gözlemlemekten ve çıkarımda bulunmaktan o kadar memnun olmalı ve matematiksel analizi kullanmaktan kaçınmalıyız. Böylece matematiksel biçim bilimlere belirli bir soyutlama karakteri verir. Somut canlı orada sınırlanmayı reddeder.” (Boutroux, 1914, s. 213).

Görüldüğü üzere Boutroux, gerçeklik alanlarının birbirlerinden farklı olduklarını ortaya koyarak plüralist bir bilim anlayışı inşa etmeye çabalamıştır. Özellikle insan bilimleri ya da ahlak bilimlerinin diğer gerçeklik alanları gibi anlaşılamayacağını göstermek istemiştir. Ziya Gökalp de bu plüralist yaklaşımdan etkilenerek kendi bilim anlayışını kurmuştur.

Ziya Gökalp’in Plüralizmi

1876’da Diyarbakır’da doğan Ziya Gökalp, 1890 yılında Diyarbakır Askeri Rüşdiyesi’nden mezun olmuştur. 22 Ekim 1908’de Meşrutiyet’in ilanından sonra yıllardır taraftarı olduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Diyarbakır şubesini kurmuştur ve 18 Eylül 1909’da Selanik’te toplanan kongreye Diyarbakır delegesi olarak katılmıştır. Selanik İttihat ve Terakki Sultanisi’nde, 1911’de Türkiye’de ilk defa kendi teklif ettiği programa göre sosyoloji dersleri vermeye başlayan Gökalp, Balkan Savaşlarının başlamasını müteakiben İstanbul’a dönmüştür. 1913-1919 seneleri arasında İstanbul’daki farklı okullarda sosyoloji dersleri vermiş ancak I. Dünya Savaşı’nın kaybedilmesinin hemen akabinde tutuklanmıştır. Serbest kaldıktan sonra bir müddet Diyarbakır’da bulunmuş, II. Büyük Millet Meclisi’ne 1923’de Diyarbakır

vekili olarak katılmıştır. Daha sonra sağlığı bozulmuş ve 25 Ekim 1924'de hayata gözlerini yummuştur.⁴

Çalkantılı bir dönemde hareketli bir hayat yaşayan Gökalp, Türk düşünce tarihini derinden etkilemiş bir mütefekkindir. Sosyolojinin Türkiye'de gelişmesinin öncülerinden olmuş ve özellikle Emile Durkheim'ın (1858-1917) "sosyal olgu sosyal sonuçlarıyla ilişkisi açısından araştırılmalıdır" sözü ile özetlenebilecek metodolojisini kendine kaynak edinmiştir. Toplumsal ve siyasal problemleri Durkheim'ın bu metoduna uygun olarak tahlil etmeye çabalamıştır (Anar, 1996).

Gökalp, 1913-1919 yılları arasında altı yıl Darülfünun'da Edebiyat Fakültesi'nde dersler vermiştir. Bu dönemde Darülfünun eğitimi üzerine tesiri olmuştur. Bu etkilerden bir kaçını Dölen şu şekilde tespit etmiştir (Dölen, 2009, s. 364-65):

1- İlk kez Darülfünun eğitiminin bir sistem içinde ele alınmasını sağlamış, milli bir amacın gerekli olduğunu savunmuştur.

2- Milli kültür kavramının Edebiyat Fakültesi'nde biçimleneceğine inanmış ve bu fakültenin güçlenmesi için önemli katkılar yapmıştır.

3- Darülfünun yayınlarının, fakülte dergilerinin ve ders kitaplarının yayınlanmasına büyük destek vermiştir.

4- Gençlerin lisansüstü eğitim görebilmeleri için yurtdışına gitmelerine destek vermiştir.⁵

Ziya Bey'in bir biyografisini kaleme alan Ahmed Ağaoğlu'na göre "...Ziya'nın Türklüğe en büyük ve en mühim hizmeti Türk mütefekkiresinde yaptığı inkılâbtır. Ziya, bizde Menkulât ve İskolastik Tefekkür Tarzı'na en ağır darbeyi indirmiş ilk mütefekkindir" (2020, s. 7). Yine bu eserde Ağaoğlu, Ziya Gökalp'in Türkçülük, İslamcılık ve Garpcılık fikirlerine olan bağlılığını da ifade etmiştir (2020). Birbirleri ile bazı bakımlardan uyuşmayan ve çelişen bu üç görüşün hepsinin birden yılmaz bir savunucusu olması ilk bakışta bir çelişki olarak görülebilir. Ancak onun birazdan detayları ile inceleyeceğimiz bilim anlayışına bakıldığında bu yaklaşım kabul edilebilir. Çünkü Ziya Gökalp, bir bilimsel plüralist olarak her bir gerçeklik sahasının kendine has özellikleri olabileceğini iddia eder ve öyle görünüyor ki bu yaklaşımı siyasal ve kültürel alana da uygular.

⁴ Biyografisi için bkz: (Okay 1996).

⁵ Ayrıca bkz: (Kalaycıoğulları, 2016, s. 154-55).

Gökalp'in bilim yaklaşımını nerden aldığı sorusuna verilecek yanıt Türk düşünce hayatının gelişim sürecini irdeleyenler için önemlidir. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Gökalp'in düşünceleri yukarıda kısaca bahsettiğimiz Boutroux'nun görüşlerine yakındır. Gökalp'in sosyolojisinin ana hatlarını oluşturan Durkheim da işe esasen Boutroux'nun plüralist fikirleri ile başlamıştır.

Gökalp, 1918 yılında *Yeni Mecmua* adlı dergide “Muhtelif İlim Telakkileri” adlı bir makale yayımlamıştır. Altı sayfalık bu kısa makalede XX. yüzyılın başındaki bilim algılarını özet bir biçimde ortaya koyan Gökalp, makalenin sonunda da kendisinin bulunduğu konumu açıkça ifade etmiştir. Şimdi bu metni değerlendirelim.

“Muhtelif İlim Telakkileri”

Gökalp, “bilim” kavramı etrafında şekillenen ve bilim hakkında görüşlerde bulunan dört farklı anlayış olduğunu ileri sürer. Bunlar: 1) Skolastik anlayış, 2) Monist anlayış, 3) Pragmatist anlayış ve 4) Plüralist anlayış (1918, s. 382).

Bu anlayışlardan ilki olan skolastik anlayışa göre bilim, daha önceleri sezgiyle/sağduyuyla (hissi) kabul edilmiş hakikatleri aklın çıkarma oyunları ile ispat etmektir. Orta Çağ'a hâkim olan bilim anlayışı genellikle bu haldeydi. Gökalp, “bizde de hâlâ birçoklarının nazarında bilim, genel bir mantıktan ibarettir” diyerek çağdaş bilim insanlarına eleştiri getirir. Bunlara göre bilimin temel görevi henüz bilinmeyen hakikatleri deney ve gözlem yoluyla bulmak değil, buna karşın herkesin açık bir biçimde bildiği inandığı olayları akıl yoluyla bir düzene koymaktır (Gökalp, 1918, 382).

Gökalp'e göre madde-bilimleri ve yaşam-bilimlerinin ortaya çıkmasından sonra belirgin hale gelen monist bilim yaklaşımı bilimin bir olduğunu iddia edenlerin anlayışıdır. Bunlara göre bilim ya madde-bilimlerinden ya da yaşam-bilimlerinden ibarettir. Sözlükte “bircilik” anlamına gelen monizm anlayışını savunan bilim insanları gerçekliğin bire indirgenmesini talep ederler. Monistler deney ve gözleme önem verirler. Bu deney ve gözlem daha çok “alçak gerçeklik” alanına uygulanır. Daha sonra bu “alçak gerçeklik”ler keşfedildi mi bunlar “yüksek gerçekliklere”e tatbik edilir ve silsile böyle devam eder. Monistler gerçekliğe ait alanların ayrı kanunları olduklarını kabul etmezler (Gökalp, 1918, s. 382-83).

Monistlerin bu yaklaşımı netice itibarıyla bilimsel yaklaşımların üçüncüsü olan pragmatist anlayışa neden olur. Pragmatistlere göre pratik yararı olan her fikir hakikattir. Bir fikrin doğruluğu ortaya çıkardığı pratik sonuçlarla değerlendirilir. Pragmatistler bilimin sonuçlarına bir amaç atfeder. Gökalp, pragmatistlerin “bir fikir,

faydalı olduğu için hakikattir” söylemini hastalıklı bir anlayış olarak ifade ederken, bunun nedeninin monizmin hastalıklı bilim anlayışı olduğunu söyler (Gökalp, 1918, s. 383).

Ziya Gökalp, monist ve pragmatist yaklaşımların hatalı olduğunu göstermek için ahlakla ilgili örneklerle başvurur. Ahlaka dair konular da diğer olaylar gibi kendilerine ait bir gerçeklik sahasına sahiptirler. Ancak ona, tıpkı maddi ya da ruhi saha ile aynı kanunları tatbik edersek ahlaki gerçeklik sahası yıkılmaya başlar. Çünkü ahlaki beyinsel maddenin bir mekanizmasına, organizmanın bir içgüdüsüne, ferdi ruhun haz yahut menfaat duygusuna indirgemek onu öldürmektir. Ahlaki sahanın kendisine has bir gerçeklik alanı vardır. Burada Gökalp, “Auguste Comte ve Spencer gibi pozitivist filozofların bile pozitif bilimlerin diğer gerçeklik sahasını istila etmeleri karşısında ahlaki vicdanın yıkıldığını hissederek bilimin dışında bir iman dairesi olmak üzere anlaşılmasız bir gerçekliği kabul edip “agnostik” olmuşlardır” iddiasını dile getirir. Hem pozitivist hem de netice itibariyle agnostik olmaları onların çelişkisi olmakla beraber bu monizmin zaruri bir sonucudur. Gökalp’e göre monist yaklaşım iyiyi hazza ya da menfaate, güzeli hoşla, din duygusunu da korku ya da ümide indirgemeye çalışarak hataya düşer. Bu indirgemeci yaklaşımdan kaçınmak gerektiğini düşünür (Gökalp, 1918, s. 383).

Monizmin doğurduğu diğer tehlikeler bilim aleyhtarlığı, zihin aleyhtarlığı, agnostisizm, pragmatizm, içgüdücülük ve sezgicilik gibi akımlardır. Gökalp, bunların hepsini monist bilim yaklaşımının yanlışlığı sebebiyle ortaya çıktığını savunur (Gökalp, 1918, s. 383).

Bilimin bu monist anlayışının ortaya çıkardığı hastalığı çözecek tabip felsefe değil yine bizzat bilim kendisi olmalıdır. Bunda da öncelikle bilimden değil de bilimlerden bahsetmek gerekir. Comte bunu sezmişse de bu öneri esasen Boutroux gibi bir filozof ve Grassé gibi biyologlar tarafından öne sürülmüştür. Felsefede ise Durkheim, Boutroux’dan ödünç aldığı plüralizm fikriyle işe başlamıştır. Kelime anlamı olarak çokçuluk anlamına gelen plüralizmde “madde, hayat, ruh ve toplum” birbirinden ayrı gerçeklik alanları olarak tanımlanır. Her ne kadar bu gerçekliklerin her biri kendinden önceki gerçekliklerden doğmuş olsa da tamamıyla orijinal bir mahiyette vücut bulmuşlardır. Plüralistler, monistlerin aksine her gerçekliğin kendisine has bir belirlenmişliği (determinizmi) olduğunu iddia eder. Bu dört gerçeklik sahasına ait dört bilim vardır. Ayrıca bu dört gerçekliğin niceliklerinden bahseden bir de matematik bilimi vardır (Gökalp, 1918, s. 384).

Bu dört gerçeklik alanından her biri diğerinden bariz farklarla ayrılmış hususi konuları ele alır. Cansız maddenin özü “kimyasal bünye”, canlı maddelerin özü “uzvi bünye”, kişisel ruhun özü “zihinsel bünye” ve toplumsal vicdanın özü “toplumsal bünye”dir (Gökalp, 1918, s. 384).

Böylece sosyoloji bilimi, din, ahlak, estetik gibi bütün yüksek gerçeklikleri bilimsel bir surette açıkladığından pozitivizmle bir araya gelemeyecek olan agnostisizm tuhaflığına da ihtiyaç kalmaz. Gökalp bu durumu şöyle özetler: “Bilimlerin istiklali fikri kabul edilerek, yüksek bilimler bu esasa göre teşekkül edince, felsefenin ortadan kaldırmaya çalıştığı birçok buhranlar kendiliğinden yok olur” (1918, s. 385).

Bu anlayışlar arasında en çetin tartışma monistler ve plüralistler arasında gerçekleşir. Çünkü monistler hakiki bilimi aramak ve incelemelerini gözlem ve deneye dayandırmak iddiasında buldukları için, kendilerini diğer bilim adamlarından ayırmak istemezler. Monistlerle tartışmaya girildiği zaman konuyu daha çok “pozitivizm”, “agnostisizm” ya da “materyalizm” gibi farklı konulara getirirler. Burada da Gökalp zımnen monistlerin, plüralistlerin iddiasına cevap veremediklerini belirtmektedir (Gökalp, 1918, s. 385).

Gökalp, monistlerin de yöntem bakımından zaman zaman plüralist gibi davranabileceğini ifade etmiştir. Bunun için intihar örneğini vererek monist bir sosyoloğun intiharların nedenini araştırırken önce toplumsal meselelere bakacağını bundan bir sonuç çıkaramaz ise intiharın sebeplerini iklim, ırk, genetik taklit gibi ruhi meselelerde arayacağını söyler. Bu bakımdan monistler metot bakımından bu plüralist ilkeye bağlı kalmak zorundadır. Bununla beraber plüralistler hem metot hem de esas olarak bu kaideye bağlıdır. Bilimin plüralist olması esasında evrim sürecinin doğal bir sonucudur. Çünkü tabiat evrim sonucu farklı gerçeklik alanları ortaya çıkarmıştır. Doğal olarak bilim de bunları anlayabilmek için plüralist bir tarz benimsemelidir. Bu doğru görüşün sonucu olarak plüralistlerin bilimsel yöntemi, monistlerin de uymak zorunda olduğu en doğru yöntemdir (Gökalp, 1918, s. 385).

Sonuç

Bilim felsefesinin Türkiye’ye girmesi ve yerleşmesi uzun bir sürece yayılmış ve farklı kaynaklardan beslenmiştir. Reichenbach öncesi dönemde pozitivist bilim algısının mutlak bir egemenlik kurduğu savı, artık inandırıcılığını yitirmiş görünmektedir; çünkü bilim tarihi kadar bilim felsefesi alanının da kurucularından birisi olarak görülebilecek Darülfünun Emmini Salih Zeki Bey’in Poincaré çevirileri, Boutroux’nun

düşünürler üzerindeki tesirleri, materyalist bilimcilerin bilim felsefesi konularına sıkı bir biçimde eğilmeleri sorunun daha geniş bir perspektiften değerlendirilmesini zaruri kılmaktadır.

Nitekim, Darülfünun'un çağdaşlaştırılmasında ve Durkheim sosyolojisinin Türk toplumuna uyarlanması büyük katkıları bulunan Ziya Gökalp'in "Muhtelif İlim Terakkileri" adlı makalesinde Émile Boutroux'dan yararlanmak suretiyle savunmuş olduğu bilimsel plüralizmde daha Cumhuriyet öncesi Türk aydınlarının bilimsel monizmle ve buna dayanak teşkil eden pozitivizm ve materyalizm anlayışlarıyla araya belirli bir mesafe koyduklarını kanıtlamaktadır. En azından Ziya Gökalp gibi Türk düşünürlerinin üzerindeki etkisi bilinen bir filozofun bilimsel plüralizmi çok açık bir biçimde savunması bizi bu görüşe sevk etmektedir.

Bu durumda, bundan önceki birçok araştırmacıyı yanıltan ve Cumhuriyet'in pozitivist temeller üzerinde yükseldiğini iddia etmelerini sağlayan etmen ne olmuştur?

Pozitivizm, materyalizm, evölüsyonizm gibi felsefi öğretilerin ortaya çıktığı ve geliştiği XIX. yüzyılın bilim tarihi açısından en büyük önemi, bilime duyulan saygı ve güvenin başka hiçbir dönemde bu kadar yüksek olmayışıdır. Gerek Osmanlı İmparatorluğu Dönemi ve gerekse Cumhuriyet Dönemi Türk aydınlarını etkileyen, esasen felsefi öğretilerden çok bilime duyulan bu saygı ve güven olmuştur. Yukarıda sözünü ettiğimiz felsefi öğretilerin de bu dönemde çıkması ve bilimi koşulsuz sahiplenmesi böyle bir karışıklığın doğmasına ve araştırmacıların aldanmasına yol açmıştır.

Bu konuda ileride yapılacak araştırmalar, öyle tahmin ediyoruz ki bu iddiamızı pekiştirecek sonuçlar üretecektir.

Kaynakça

- Ağaoğlu, A. (2020). *Ziya Gökalp Türk Düşünce Tarihindeki Yeri*. (R. Demir, Editör). İstanbul: Lotus Yayınevi.
- Anar, S. (1996). "Ziya Gökalp Sosyolojisi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim Tarihi: 24.08.2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/gokalp-ziya#3-egitim-anlayisi>
- Bertrand, A. (2020). *Mebadi-i Felsefe-i İlmiyye*. (Salih Zeki Bey, Çev.). İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Bolay, S. H. (1982). "Zorunsuzluk Doktrininde Tabiat Kanunlarının Mahiyeti Yeri ve Önemi". *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, 5, 167-85.

- Boutroux, E. (1914). *Natural Law in Science and Philosophy*. New York: The Macmillan Company.
- Boutroux, E. (1997). *Çağdaş Felsefede İlim ve Din*. (H. Kâtipoğlu, Çev.). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Demir, R., B. Yurtoğlu. (2014). "Vahdet-i Mevcûd: Baha Tevfik ve Ahmed Nebî'in Haeckel'den Bir Tercümeleri". s. 7-16 içinde *Vahdet-i Mevcûd Bir Tabî'at Âliminin Dîni*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Dölen, E. (2009). *Türkiye Üniversite Tarihi 1, Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1920*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gökalp, Z. (1918). "Muhtelif İlim Telakkileri". *Yeni Mecmua*, 2 (46), 382-85.
- Kalaycıoğulları, İ. (2016). "Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Bilim ve Düşünce Hayatı". *Historia 1923*, 1, 146-61.
- Katipoğlu, H. (1997). "Emile Boutroux'da Din Felsefesinin Dayandığı Temel Fikirler ve Ana Çizgileriyle Din Felsefesi". s. XIII-XXXI içinde *Çağdaş Felsefe'de İlim ve Din*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kellert, S. H., H. E. Longino, C. K. Waters, (2006). "Introduction". s. vii-xix içinde *Scientific Pluralism*. Minnesota: University of Minnesota.
- Laks, A., Most G. W. (2019). *Fragmanlar: Thales, Anaksimandros, Anaksimenes*, (Şar, G, ve Y. G. Sev, Çev.).. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Losee, J. (2001). *Bilim Felsefesine Tarihsel Bir Giriş*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Nye, M. J. (1979). "The Boutroux Circle and Poincaré's Conventionalism". *Journal of the History of Ideas*, 40 (1), 107-20. doi: 10.2307/2709262.
- Okay, O. M. (1996). "Ziya Gökalp". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim Tarihi: 24.08.2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/gokalp-ziya#1>
- Saygılı, S. (2011). "Paul K. Feyerabend'in Bilim Anlayışı: Çoğulcu Bilim Kuramı". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (2), 83-94.
- Schaffer, J. (2018). "Monism". içinde *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, (E. N. Zalta, Editör.). Metaphysics Research Lab, Stanford University.
- Sokal, A., Brickmont J. (2013). *Son Moda Saçmalar: Postmodern Aydınların Bilimi İstismar Etmesi*. İstanbul: Alfa.

Stadler, F. (2020). "Viyana Çevresi: Moritz Schlick, Otto Neurath ve Rudolf Carnap". içinde *Bilim Felsefesi*, (J. R. Brown, Editör.). Ankara: Fol Yayınları.

Ural, Ş. (2012). *Pozitivist Felsefe*. İstanbul: Alfa.

Vagelli, M., Loison L., Moya-Diez I. (2021). "Thinking Crossroads: from Scientific Pluralism to Pluralist History of Science". *Journal for General Philosophy of Science*. doi: 10.1007/s10838-020-09550-2.

Summary

The monism-pluralism debate is one of the important problems in the philosophy of science. This issue came to the fore with the study of natural philosophy of the Ionian school. Of course, the viewpoint on monism-pluralism debates in the natural sciences has differed with the development of science in different epochs of history. Especially in the 17th and 18th centuries developments of physics and astronomy led to the opening of a new phase in the research of the philosophy of science. Then, in the 19th century, the emergence and progress of sciences such as sociology, psychology and chemistry also varied the problems of the philosophy of science. The emergence of new sciences also led to the emergence of new methodological problems. The development of the social sciences and humanities brought with it the problem of what their methods should be.

Methodological monists agreed that all disciplines should apply the methods of the natural sciences. But, philosophers who follow the pluralistic approach have remarked that each field of being has different fields of reality. Therefore, they stated that each discipline has different methods. The monist approach of science has generally been supported by positivist or materialist scholars. Comte's positivism can be considered monist because it reduces the sciences to sociology. In addition, Ernst Haeckel, who is regarded in Germany as the founder of monism, persistently defended scientific monism. According to him, all beings are derived from a material essence, called ether. To defend this view, Haeckel used contemporary scientific data such as the Kant-Laplace theory, the atomic theory and the principle of conservation of matter.

Pluralists also developed their own ideas against monist approaches. Haeckel's materialistic monism has been sharply criticized by some thinkers. For example, the French philosopher Boutroux criticized both Comte positivism and Haeckel's materialistic monism.

According to Ian Hacking, there are three types of scientific monist approaches: 1) Metaphysical monism that claims there is only one reality, one truth and one scientific world; 2) Practical monism, which states that it is possible to establish a connection between phenomena through the connection between forces of different kinds; and 3) Methodological monism driven by the belief in the existence of a single rational standard that must be applied always and across disciplines. Although scientists or philosophers are, for example, methodical monists, they can support pluralism from an ontological point of view. However, the general assertion of the pluralists, in contrast to the monists, is that there is no single reality, there is no single truth, and it is not possible to rationally create a single standard for all sciences. These discussions spanned the entire 20th century.

Turning to the situation in Turkey, it is possible to deal with some phenomena in parallel with developments in Europe in the 19th century. First of all, the new sciences that emerged in Europe and their results began to be studied by people like Munif Pasha in the middle of the century. Later, thinkers and scientists with materialist, positivist and spiritualist tendencies discussed the philosophical and sociological results of these disciplines.

As a thinker, Ziya Gökalp, who had a profound influence on the Turkish Revolution of 1923 and Turkish intellectual life, was also interested in the philosophy of the scientific questions outlined above. As a social scientist, he was also interested in one of the main issues

of the philosophy of science and wrote a short article on this topic in the journal *Yeni Mecmua* in 1918, entitled "Various Concepts of Science."

Ziya Gokalp notes that there are three types of scientific understanding: the first is the scholastic understanding that dominated the Middle Ages. According to Ziya Gokalp, some of his contemporaries still defend this view by reducing science to logic; the second is the approach of the monists who reduce reality to "one." According to them, science consists of either matter sciences or life sciences; monists rejects that areas have separate laws; according to them, everything can be explained by a single law.

Ziya Gokalp states that monists' erroneous conception of science leads to pragmatism. For pragmatists, any idea that has practical utility is truth. Gokalp explains that this erroneous idea is the result of monism. The faulty side of these views can be seen most clearly in moral matters. Because contrary to what monists claim, the field of moral reality has a different reality from other realities.

Ziya Gokalp says that scholasticism, monism and pragmatism have made mistakes in the definition of sciences. In his opinion, the most correct understanding of science is the approach of the pluralists. He borrows this approach from the French philosopher Boutroux. In this context, Gokalp defines four different areas of reality: "matter, mind, life and society." Four sciences belong to these four fields of reality. There is also a science of mathematics that is about the quantities in these four sciences. With this understanding, Ziya Gokalp explains that he is both ontologically and methodologically a pluralist.

As a result, the introduction of the philosophy of science in Turkey spread over a long period of time. In this process, Turkish thinkers were fed from various sources. Buchnerian materialism, and Poincare's conventionalism are some of these sources. The above presentation shows us that another of these sources is Boutroux. Ziya Gokalp accepted this idea of Boutroux and made pluralism known to the Ottomans. Thus, the argument that the positivist perception of science had an absolute dominance in Turkey before Reichenbach came to Istanbul seems to have lost its credibility. Because the perceptions of science which differ from each other, such as materialism, monism, evolutionism and pluralism, and whose relations to positivism are complex, were defended by Turkish thinkers, a living philosophy of the scientific environment emerged before Reichenbach. We believe that further studies will show the correctness of this claim.